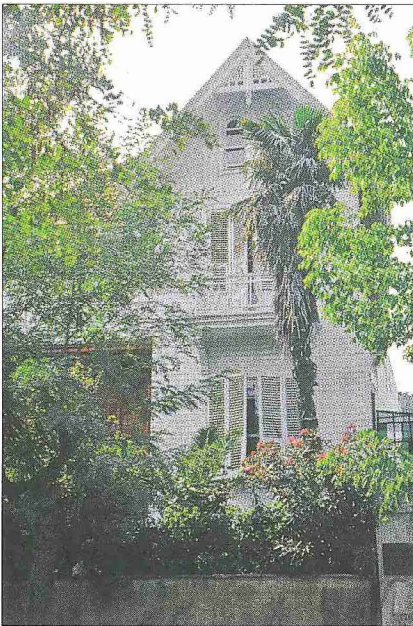

sizleri, Anadolu'dan İstanbul'a gelenleri ve özellikle denizle, balıkçılıkla uğraşan insanları konu edinmiştir. Psikolojik olarak da sebpsiz iç sıkıntısı ve yalnızlık duygusuna kapılanlar ve hayal kuranlar önemli bir sayıya ulaşır. Bütün bu kişilerin siyasî, ideolojik ve dinî kanaatleri irdelenmemiştir. Bu arada çocuklar, hayvanlar ve tabiat da önemli bir yer tutar.

Hikâyelerinin dışında iki roman denemesi olan Sait Faik, bunlardan ilkinin 1940'ta *Medâr-ı Maişet Motoru* adıyla tefrika ettikten sonra 1944'te kitap haline getirmiş, ancak eser sıkıyönetimce toplanarak soruşturma açılmıştır. Daha sonra *Bir Takım İnsanlar* adıyla yayımlanan romanı hikâyeleriyle karşılaştırılamayacak kadar zayıftır ve aksaklıklarla doludur. *Kayıp Aranıyor* ise öncekine göre daha tutarlı olmasına rağmen bu da romandan ziyade uzatılmış bir hikâye özelliği göstermektedir. 1953'te *Şimdi Sevişme Vakti* adı altında kitap haline getirdiği, tamamı serbest tarzda olan şiirlerinin güzelliğine Mehmet Kaplan dikkat çekerek onun şair ruhlu bir insan olduğunu, bu özelliğinin hikâyelerine de yansıdığını belirtir. Sait Faik'in açtığı çığır Ömer Seyfeddin'den sonra Türk hikâyeciliğinin ikinci önemli merhalesi olarak kabul edilmektedir.

Sait Faik Abasıyanık'ın Burgazada'da müze olarak kullanılan evi

Eserleri. Hikâyelerini ve diğer yazılarını *Milliyet*, *Kurun*, *Vakit* gazeteleriyle *Varlık*, *Ağaç*, *Büyük Doğu*, *Yücel*, *Yeni Mecmua*, *Servet-i Fünûn*, *İnkılâpçı Gençlik*, *Yürüyüş* ve *Yedigün* gibi dergilerde yayımlayan Sait Faik'in sağlığında neşrettiği eserleriyle ölümünden sonra derlenen kitapları şunlardır: *Semaver* (1936), *Sarnıç* (1940), *Şahmerdan* (1940), *Medâr-ı Maişet Motoru* (1944), *Lüzumsuz Adam* (1948), *Mahalle Kahvesi* (1950), *Havada Bulut* (1951), *Kumpanya* (1951), *Havuz Başı* (1952), *Son Kuşlar* (1952), *Şimdi Sevişme Vakti* (şiirler, 1953), *Kayıp Aranıyor* (1953), *Alemdağ'da Var Bir Yılan* (1954), *Yaşamak Hırsı* (Georges Simenon'dan çeviri roman, 1954), *Az Şekerli* (1954), *Tüneldeki Çocuk* (1955), *Mahkeme Kapısı* (röportajlar, 1956), *Balıkçının Ölümü* (1977), *Açık Hava Otel* (konuşmalar, mektuplar, 1980), *Yaşasın Edebiyat* (çeşitli yazılar, 1981), *Müthiş Bir Tren* (1981), *Sevgiliye Mektup* (çeşitli yazılar, 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Tahir Alangu, *Sait Faik İçin*, İstanbul 1959; Muzaffer Uyguner, *Sait Faik'in Hayatı*, Ankara 1959; İbrahim Kavaz, *Sait Faik Abasıyanık* (doktora tezi, 1980), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Sait Faik Abasıyanık*, İstanbul 1999; Fethi Naci, *Sait Faik'in Hikâyeciliği*, İstanbul 1998; Orhan Okay, "Sait Faik Abasıyanık", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 2002, XIV, 364-366; Yakup Çelik, *Sait Faik ve İnsan*, Ankara 2002; *Bir İnsanı Sevmek: Sait Faik: Konuşmalar, Bildiriler*, Ankara 2004; Necati Mert, *Adalı Sinağrit (Sait Faik)*, Ankara 2006; Fatih Andi, "Sait Faik Abasıyanık'ın Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 19, İstanbul 2005, s. 7-15; Mustafa Kutlu, "Abasıyanık, Sait Faik", *TDEA*, I, 4-6; A. Doğan - İ. Baştuğ, "Abasıyanık, Sait Faik", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, I, 8-9; "Abasıyanık, Sait Faik", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, I, 3-5.

M. ORHAN OKAY

SAK

(الصك)

Mahzar, istihkak belgesi, ödeme emri, çek gibi anlamlara gelen bir hukuk, maliye ve ticaret terimi.

Farsça'da "muahede, tasdiknâme" anlamındaki **çek** kelimesi Arapça'ya **sakk** (çoğulu sukûk) şeklinde geçmiş olup geniş mânasıyla "yazılı belge, resmî tutanak" demektir. Dolayısıyla çeşitli muamele, ikrar ve edimleri yazılı olarak belgeleyen mahzar, istihkak senedi, ödeme emri, çek, temliknâme, icâre ve borç senedi, ibrânâme, kefâletnâme, vekâletnâme, rehin ve emanet

makbuzu, mükâtebe senedi, tayin menşuru, edâ tezkiresi, iktânâme gibi resmî veya kıymetli evrak sak olarak adlandırılmaktadır. Sak düzenleyene **sakkâk** veya **kâtibü's-sak** adı verilir. Önceleri saklar hazırlandıkları malzemeye nisbetle **rakk** veya **ruk'a** (deri parçası) adıyla da anılmış, ancak sonraları iç üretimi gerçekleştirilen kağıtlara yazılmaya başlanmıştır. Sak kelimesinin eş anlamlısı olarak vesika, sahife, varaka, kitap, hat, risâle, mektup gibi kelimelere rastlanmaktadır. İlk defa Malezya hükümeti tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen, daha sonra Batı'da ve İslâm ülkelerinde yaygınlaşmaya başlayan varlığa dayalı tahvil veya faizsiz bono yahut kira sertifikası uygulamasında yatırımcıya verilen belgeler de **sukûk** diye adlandırılmaktadır.

Mahzar. Bir davada taraflar ve şahitlerinin hâkim huzurunda sunduğu bilgi ve delillerin, ikrar, yemin veya inkârın kaydedildiği tutanak için sak ve mahzar kelimeleri kullanılmaktadır (muhtevası için bk. Buhûtî, VI, 367-369; Mustafa es-Süyûtî, VI, 545-546). Davanın taraflarından biri ihtiyaç halinde kullanabilmek için sak yazılmasını isterse hâkimin bu talebi yerine getirmesi Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre müstehap, Hanbelîler'e göre vâcibtir. Kamu yararına olduğu için sak kağıtları beytül-mâlce temin edilmelidir. Bu mümkün olmazsa bedeli talep sahibince karşılanır. Cumhura göre kâtibe -beytül-mâlden maaşlı değilse- sak hazırlaması karşılığında bir ücret ödenmesi, "... kâtip veya şahit zarara uğratılmasın ..." âyeti gereğince (el-Bakara 2/282) câizdir. Kâtibin muhatabının zaruret halini suistimal ederek yüksek ücret alması haksız kazanç sayılır. Bir alışverişte sak ve hüccet hazırlanması ücretini müşteri öder (*Mecelle*, md. 292). Kadı konunun uzmanlarının sak hazırlamasını yasaklayamaz. Sakkin ispat vasıtası olarak değeri tartışılmıştır. Cumhura göre kadı, ayrıntılarını hatırlamadığı bir davaya ilişkin eski hükmün bir sak veya sicile dayanarak onaylayıp yürürlüğe koyamaz; çünkü üzerindeki yazısını tanısa bile evrakta tahrifat yapılmadığından emin olamaz. Ancak Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, istihsanen kadılının kendi sorumlulukları altındaki mühürlü bir arşivde saklanan sak veya sicillerle amel edebileceği kanaatindedir. Şâfiî mezhebindeki bir görüş de böyledir. Şemsü-leimme es-Serahsî bu cevazı kamu hukukunu ilgilendiren davalar için geçerli saymamıştır (*el-Uşûl*, I, 358-359). Hukukî iş-

lemlerde ve mahkemelerde yazının yaygınlaşması, yargı teşkilâtının gelişmesi ve değişen şartlara göre belli bir yargılama usulünün yerleşmeye başlamasıyla birlikte mahkeme tutanaklarını veya ehliyet sahibi kişilerin kendi aleyhlerindeki yazılı beyanlarını içeren sakler zamanla şahitlik ve sözlü ikrar gibi öncelikli ispat vasıtalarına eklenmiştir. Nitekim *Mecelle*'de, bir hâkim tarafından usulüne uygun biçimde düzenlenen ve sahtekârlık şüphesi taşımayan i'lâm ve sak ile amel ve hükmün câiz olduğu belirtilmiştir (md. 1821). Ayrıca hâkimin, vereceği i'lâm ve sakleri düzenli şekilde sicillât defterine kaydetme ve hile veya fesattan itinayla koruma, kendisi görevden alındığında ise ilgili arşivin halefine teslimini sağlama yükümlülüğü de kurallaştırılmıştır (a.g.e., md. 1814). Hanefiler örfen muteber olan hükümdar beratları, kadı ve vali menşurları, eman-nâmeler, eski vakıf senetleri, satıcı, sim-sar ve sarrafların kendi korumaları altındaki muhasebe defterleri gibi sakleri hakların ispatında geçerli saymıştır (a.g.e., md. 1606-1612). Şâfiiler'e göre malî tasarrufları, nikâh, boşama, ikrar vb. ni belgelemek için sak yazımı farz-ı kifâyedir; çünkü münâzaa halinde hakların korunabilmesi için buna ihtiyaç duyulabilir (ayrıca bk. HÜCCET; İ'LÂM; ŞÜRÛT ve SİCİLLÂT).

İstihkak Senedi / Karne. Hak sahiplerinin isimlerini ve istihkaklarının veya erzaklarının / maaşlarının miktarını gösteren, devlet başkanı ya da diğer yetkililerce onaylanmış belgelere de sak adı verilir (Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, s. 70). Halife Ömer 18 (639) yılında başlayan bir kuraklık döneminde Mısır, Şam ve Irak valilerinden yardım istemişti. Amr b. Âs'ın gönderdiği temel tüketim malları Câr Limanı'nda depolanmış ve Zeyd b. Sâbit'in sorumluluğu altında düzenlenen farklı değerlerdeki mühürlü kağıt istihkak belgeleri (sak) ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştı. Böylece Hz. Ömer, İslâm tarihinde resmî mühürlü sak hazırlatan ilk halife sayılır (Ya'kûbî, II, 154-155). Bazı hak sahipleri istihkaklarını çekmek yerine ellerindeki sakleri büyük sermaye sahibi tüccara piyasa fiyatından devretmeye başlamıştı ki bu durum onların hamiline düzenlendiği fikrini vermektedir. Hz. Ömer, borsaya dönüştürülen limanda sak alım satımıyla uğraşan Hakîm b. Hizâm'ın 100.000 dirhemlik işlem yaparak % 100 kâr elde ettiğini öğrenince ona bu muamelelerin tamamını feshedip kazandığı parayı hak sahiplerine geri vermesini emretmişti. Ancak kaynaklarda, halifenin malî kabzetmeden satma

saydığı bu tür işlemleri yasaklayan bir gelgelgesi bulunduğu dair bir kayda rastlanmamıştır. Zeyd b. Sâbit ve Ebû Hüreyre, muhtemelen Muâviye dönemindeki Hicaz valiliği sırasında Mervân b. Hakem'e giderek kendisini Câr saklerinin alınıp satılmasını engellemediği için eleştirmişlerdir. Gerekçe olarak malların Hz. Peygamber'in yasağına rağmen kabzedilmeksizin alınıp satılmasını gösterdikleri, işlemin kendisini de faizli satış saydıkları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Mervân sakleri toplatıp hak sahiplerine iade ettirmiştir (Kallek, s. 83-85). Daha sonra sak dağıtımı Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfetine kadar kesintiye uğramıştır. Muhtemelen onun döneminde Saîd b. Müseyyeb'e sorulan bir soruya ve cevabına dair Mâlikî ulemâsının yorumlarından Câr saklerinin 1 dinar civarındaki küçük çaplı işlemlere konu olduğu izlenimi edinilmektedir (*el-Muvaṭṭaʿ*, "Büyü", 53; Muhammed b. Abdülbâki, ez-Zürkânî, III, 377-378).

Ödeme Emri / Çek. "Emre hazır mevcut bir karşılık üzerine çekilmiş yazılı ödeme emri" anlamındaki sak güvene dayalı işlemlerin önemli araçlarındandır. Bu anlamıyla sak kelimesi muhtemelen Haçlı seferleri sırasında Arapça'dan Batı dillerine de geçmiştir (İng. cheque, Fr. chèque, Alm. Scheck). Ödeme emri niteliğindeki belgelerin Hz. Peygamber devrinden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Resûl-i Ekrem, kendisinden yardım isteyen Uyeyne b. Hısn ile Akra' b. Hâbis adına, istedikleri şeyi kendi bölgelerinin zekât gelirlerinden tahsis eden mühürlü birer ödeme emri (kitâb) düzenletmiştir (Ebû Dâvûd, "Zekât", 24). Sakler ilk defa Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde tarihlenmiş, kendisine yıl belirtilmeden şâban ayına vadelenmiş bir çekten kaynaklanan bir dava getirilince hicrî takvim uygulamasına başlanmıştır. Resmî saklerin onun devrinde mühürlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ma'n b. Zâide isimli bir kişi, hilâfet mührünü taklit edip sahte evrak düzenleyerek Kûfe haraç dairesinden para çekince Halife Ömer tarafından ceide ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Benzer sahtekârlıklar önlemlerin kurumsallaştırılmasını sağlamıştır. Emevî Halifesi Muâviye, Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh'e Amr b. Zübeyr b. Awâm için 100.000 dirhemlik bir ödeme emri çıkarmış, Amr evrakta tahrifat yaparak meblağı 200.000 dirheme yükseltmiştir. Durum anlaşıncı Muâviye tedbir olarak Dîvânü'l-hâtem'i kurdurmuş, Amr'ı da zimmetine geçirdiği 100.000 dirhem ödeninceye kadar hapsettirmiştir. Sakler beytûlmâl, divan, cehbez ve vekil-

lere çekilmiştir. Emevîler döneminde memurların maaşlarının sak ile ödendiğine dair çeşitli örnekler vardır. Meselâ Vali Ziyâd b. Ebîh, beytûlmâl emîni Ebû Vâil Şakik b. Seleme'ye mutfak sorumlusu adına düzenlenmiş 800 dirhemlik bir ödeme emri çekmiştir. Halife Ömer b. Abdülazîz, borçlu oldukları gerekçesiyle kendisinden yardım isteyen iki kişiye Benî Kelb'in zekâtının artanından beytûlmâl aktarılan ve borçlulara yardım için ayrılan fondan ödemek üzere 400'er dinarlık birer sak vermiştir. IV. (X.) yüzyılda sak kullanımının yaygınlaştığı, üzerindeki değerlerin arttığı, hata ve suistimâllerin önlenmesi için ek tedbirler alındığı görülmektedir. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid, kardeşi Ali'ye veliahtlıktan feragat etmesi karşılığında divana çekilmiş 20 milyon dirhemlik bir sak vermiştir. Fazl b. Yahyâ el-Bermekî'nin aracılığı ile de Muhammed b. İbrâhim'e 100.000 dirhemlik bir sakki bizzat yazmıştır. Müktefi-Billâh devrinde Dîvânü'l-harâc kâtipliği yapan İbnü'l-Furât el-Âkûfî, ordu atâlarından sorumlu Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh'ın 120.000 dinarlık sakki mükerreren ödediğini beytûlmâl emîni Ebû'l-Abbâs'ın da hazır bulunduğu bir mecliste ispatlamış ve kendi nişanı olmayan saklerin tediyesini yasaklamıştır. Kudâme b. Ca'fer, yanlışlıkla önlenebilmesi için Beytûlmâl divanı sorumlusunun saklere nişan koyduğunu, bunun eksikliği halinde vezir ve yardımcılarının onlara itibar etmediğini belirtmektedir (*el-Harâc*, s. 36). Abbâsîler devrinde memur maaşları ve hazine yardımları sak ile ödenmiştir. Büveyhîler tarafından ordu mensuplarının maaşları için Dîvânü'l-ceys'e sak çekildiği bilinmektedir. Yetkililerin genellikle düzenli memur maaş ve erzak ödemeleri, bazan da düzensiz ihsanlar için beytûlmâl, mukâtaa sahibi cehbezlere veya sarraflara tasdikli tahsisat belgeleri yazmaları uygulaması zamanla yaygınlaşmıştır (meselâ bk. Ebû Ali et-Tenûhî, I, 223; İbn Miskeveyh, I, 158; Hatîb, IV, 68). Cehbezlere küçük tutarlı alımlar için dahi ödeme emri çekildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Miskeveyh 332 (944) yılına ait 9 dirhemlik bir sakten bahsetmektedir (*Tecâribü'l-ümem*, II, 80). Nâsır-ı Hüsrev, Basra'yı ziyaret edenlerin paralarını bir sarrafa yatırarak çek (defteri) aldıklarını, şehirde kaldıkları süre boyunca yaptıkları alışverişler için çek yazdıklarını söylemektedir (*Sefernâme*, I, 146). Ancak bazı örneklerden, ilgili işlemler için komisyon aldıkları anlaşılan cehbezlerin ödemelerde sorun çıkarabildikleri görülmektedir. Nâsır-ı Hüsrev'in, Asvan'da otu-

ran bir dostunun Ayzâb'daki vekiline, "Nâsır'a dilediği her şeyi benim hesabımdan ver" şeklinde bir açık ödeme emri çektirildiğine dair kaydettiği bilgi dostlar arasındaki güveni yansıtmaya açısından ilginçtir (a.g.e., I, 119-120). İslâm'ın doğuşundan sonraki birkaç yüzyıl içinde iktisadî ve ticarî hayatın canlanmasıyla beraber alacak veya borcun bir yerden başka yere naklini sağlayan sak ve süftece gibi araçların yaygınlık kazandığı ve cehbezlerin bunda önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır (bk. HAVÂLE; SÜFTECE).

Borç Senedi. Câhiliye döneminden beri kullanıldığı bilinen borç senetleri de (hüccetü'd-deyn, zikrû hak) sak adıyla anılmaktadır. Bunlara borcun miktarından başka şahitlerin adları ve vade yazılmaktadır. Borç senetleri kefilleri de içeriyorsa aynı zamanda kefâletnâme özelliği taşır. Birden fazla alacaklıya olan borçları ikrar eden senetlerin düzenlenmesi meşrû görülmüştür. *Mecelle*'de, "Mükâtebe muhâtabe gibidir" (md. 69) ve, "Kitâbetle yani yazı ile ikrar lisan ile ikrar gibidir" (md. 1606) maddelerinde belirtildiği üzere il-mühaber, mahkeme sicili, mektup ve ticarî defterlerle diğer hususi evrak vb. yazılı belgeler ikrar vasıtası olarak kabul edilmektedir (md. 1606-1612). Kadı yetimin parasını borç senedi düzenleyerek ikraz edebilir. Alacağın ayn karşılığında devri meselesi tartışmalıdır. İmam Züfer'e göre meselâ 1000 dirhemlik bir sakkin peşin 100 dinara satışı dirhemlerin akid meclisi dağılmadan teslim edilmemesi halinde câiz değildir. Şa'bî, üçüncü bir şahıs üzerindeki alacağı belgeleyen sak ile kumaş veya buğday gibi bir mal satın alınmasını (deyn ile aynın değiştirilmesini) garar, il-gili akdi de fâsîd saymıştır; kabzettiği sak elinde telef olan satıcı onun nakdî karşılığını tahsil hakkına sahiptir. İbrâhim en-Nehaî sak ile mal mübadelesine cevaz verirken Süfyan es-Sevrî, sak sahibinin borçluya aynın satıcısının huzurunda borcunu ikrar ettirmesi şartıyla câiz olduğu kanaatinde-dir.

Abbâsî Halifesi Me'mûn'un arşivinde, Abdülmuttalib b. Hâşim'in San'âlî bir Himyerî'den istendiğinde ödenecek 1000 yeni ölçek dirhemi tutarında alacağı olduğunu belgeleyen deri üzerine yazılı bir borç senedi bulunduğu rivayet edilmektedir. Sahâbîlerin kredi işlemlerinde toplamaları önemli yekûn tutan borç senetleri kullandıklarına dair çeşitli örnekler vardır (Kallek, s. 82). Kudâme b. Ca'fer, ilk dönemlere ait saklerde meblağ yazılırken -piyasada farklı dirhemler dolaştığı için- sikkenin ağırlı-

ğının da belirtildiğini, ancak buna standartlaşma sebebiyle kendi devrinde gerek kalmadığını söylemektedir (*el-Harâc*, s. 61). Borç senetleri zamanla çok yaygınlaşmıştır. Abbâsîler döneminde Basra, Kûfe ve Bağdatlı tâcirler devamlı olarak Mağrib'e mal sevk ediyor, orada düzenlenen şahitli saklerle muamele yapıyorlardı. İbn Havkal, Muhammed b. Ebû Sa'dûn adında Sicilmâse asıllı bir tâcir tarafından Evdeğuştulu (Merrâkeş) Ebû İshak İbrâhim b. Abdullah lehine düzenlenmiş ve şahitlerce onaylanmış 42.000 dinarlık bir borç senedi gördüğünü, Doğu İslâm topraklarında bu tutara ulaşan saklerin varlığını duymadığını kaydetmektedir (*Şüretü'l-arz*, s. 61, 99, 100).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Büyüç", 43-44; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hüccce 'alâ ehli'l-Medîne* (nşr. Mehdi Hasan el-Kilânî), Beyrut 1403, II, 701; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, VIII, 29, 108; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 349; VII, 120; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (Âmirî), s. 166-167, 422; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 217-218, 448-449; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 154-155; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, II, 3; III, 264; IV, 45, 623; V, 213; Tahâvî, *eş-Şürûtu's-sağire* (nşr. Ruhi Özcan), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 559-562, 565-579; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 196, 214-215; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 35, 36, 56-57, 61, 338; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 61, 99, 100; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muḥâḍara* (nşr. Abbûd eş-Şâlicî), Beyrut 1391-93/1971-73, I, 41, 223; VIII, 35; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 7; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ulûm*, Beyrut 1411/1991, s. 70; Şâbüştî, *ed-Deyârât* (nşr. C. Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 202; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 158; II, 80; III, 46-47, 119; Hilâl b. Muhassın es-Sâbî, *el-Vüzerâ'* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, s. 45, 48, 139; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 68; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Temhid* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - M. Abdülkebir el-Bekrî), Mağrib 1387, XVI, 7; XXII, 85; Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Yahyâ el-Haşşâb), Beyrut 1983, I, 119-120, 146; Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 92-93; XVIII, 11, 20, 94, 17; XXI, 41; a.m.f., *el-İşlâh*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rîfe), I, 358-359; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* (Amrî), XXIII, 179-180; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, Beyrut 1411, I, 316, 331-332; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1415, I, 12; III, 373; IV, 98; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibin*, I, 12; III, 373; Beyrut 1405/1985, XI, 276; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, Bulak 1314, IV, 214; İbn Haldûn, *Târîh*, Beyrut 1984, I, 421-422; III, 24; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 369; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rîfe), III, 278; V, 209, 222, 239; VI, 249, 254; VII, 23; Buhûti, *Keşşafu'l-knâf*, VI, 367-369; Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvatta'ü'l-İlmâm Mâlik*, Beyrut 1407/1987, III, 369, 377-378; Mustafa es-Süyûtî, *Meṭalibü üll'n-nūḥâ fi şerhi Ğāyeti'l-munteḥâ*, Dimaşk 1380/1961, VI, 532, 544-546; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, III, 448, 465; IV, 413, 421; V, 329, 372, 437, 470; VI, 92; VII, 94; *Mecelle*, md. 69, 292, 1606-1612, 1814, 1821; Abdülazîz ed-

Dürî, *Târîhu'l-İrâkı'l-iktisâdî fi'l-karni'r-râbi'i'l-hicrî*, Beyrut 1974, s. 170-171; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 258-259; Cengiz Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul 1997, s. 82-85; Hakki İsmâil İbrâhim, *Esvâku'l-Arabî't-ticâriyye fi şibhi'l-Cezireti'l-Arabiyye*, Amman 1423/2002, s. 152-156; N. Levzion, "İbn Hawqal, the Cheque and Awdaghost", *JAfr.H*, IX/2 (1968), s. 223-233; "Şak", *Mu.F*, XXVII, 46-49.

CENGİZ KALLEK

Osmanlılar'da. Osmanlılar'da sak daha ziyade hukukî sahaya ait bir terim olmuştur. Bazı tanımlara göre sak, kadı tarafından dava konusu olan hadiseye ve bu husustaki hükmüne dair düzenlenen belgedir. Şer'î mahkemelerde sicil defterlerine kaydedilip taraflara verilen hüccet, i'âm, temessük vb. belgelerin yazılış usulü sakki-i şer'î diye bilinir (Uzunçarşılı, s. 116). Ebüssuûd Efendi'nin kadının hükmü bulunan ve bulunmayan sakler ayırımı da sak kavramının mahkemelerde düzenlenen hüccet ve i'lâmlar hakkında kullanıldığını gösterir. Mahmûd Hamza sicil, sak, hüccet, vesika, mahzar gibi kavramlar hakkında bilgi verirken hücceti "üzereinde kadının tasdik yazısı bulunan belge", sakki ise "tasdik yazısı bulunmayan belge" olarak tarif eder (*Risâle fi ḥaleli'l-meḥâḍır ve's-sicillât*, s. 2). Süleyman Şeyhî, mürâfaa esnasında davacı ve davalının ifadelerini şer'a tatbik ederek yazmaya sak denildiğini belirtir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yazılan bazı eserlerde sak kavramının "tatbikat ve tatbikata dair numune" anlamında kullanıldığı görülür (Şevki, s. 5). Nitece olarak sak kavramının "mahkemelerde belgelerin yazılma işlemleri ve belgelerin yazılma usulü" mânasına geldiği gibi mahkemelerde yazılan i'âm, hüccet ve belgeler için de kullanıldığı söylenebilir. Ancak teknik anlamda sakkin mahkemelerde yazılıp kadının tasdik yazısını içermeyen belge olduğu anlaşılar. Bu tür belgelerin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulan sak mecmuaları mahkemelerde belge düzenleyecek olanlar için kılavuz vazifesi görmektedir. Hâcibzâde, bu belgeler ve bunların yazılma usulünü konu edinen ilm-i sakke dair ayrıntılı bilgi verdiği eserinin mukaddimesinde bu ilmin şürût, kitâb, hüccet, vesika gibi çeşitli adlarını zikreder. Osmanlı öncesinde genellikle şürût kullanılırken Osmanlı döneminde bunun yerini sakkin aldığı söylenebilir. Hâcibzâde bu ilmin konusunu "mahzar ve sicillere yazılan şeylerden bahsetme", gayesini de "en güzel terkiplerle yazmayı öğretme" olarak belirtir (*Bidâatü'l-hükkâm*, vr. 2^a).